

Újságíró és értelmiségi: Fejtő Ferenc szerepe az 1956-os magyar forradalom franciaországi fogadtatásában¹

Az 1956-os magyarországi forradalomról már az események idején, s azt követően pedig különösen sok publikáció, cikk és könyv született Franciaországban részben magyar, részben francia szerzők tollából a legkülönbözőbb politikai-ideológiai nézetek jegyében. A már akkor is évtizedek óta franciaországi száműzetésben élő, nagy tekintélyű, magyar származású újságíró és történész, Fejtő Ferenc volt az első, aki a francia szellemi élet elé tárta a magyar forradalom „igazságát”.

Az újságíró: Fejtő Ferenc és az AFP

Az Agence France-Presse 1944. szeptemberi megalakulása óta különféle információk franciaországi és külföldi gyűjtésével és terjesztésével, valamint az e cél elérésével összefüggő egyéb tevékenységek végzésével megbízott szervezet volt.² A státusával és működésével kapcsolatos hosszú viták eredményeként született meg az 1956. december 28-án elfogadott törvény. Igyekeztek megőrizni ugyanis az ügynökség függetlenségét. „Semmilyen körülmények között nem lehet rá hatással olyan befolyás vagy tekintély, amely veszélyeztetné az információk pontosságát vagy tárgyilagosságát; semmilyen körülmények között nem kerülhet valamely ideológiai, politikai vagy gazdasági csoport jogi vagy tényleges ellenőrzése a... A francia és külföldi felhasználók számára rendszeresen és megszakítás nélkül pontos, pártatlan és megbízható információkat kell szolgáltatnia”, szögezte le a törvény.³ Fejtő Ferenc, aki 1947-től az AFP-nek a kommunista világ ügyeivel megbízott osztályát vezette, aki tehát a szovjet blokk

¹ A cikkben kifejtettek részét képezik az 1956-os magyar forradalom franciaországi vonatkozásairól 1996 és 2002 között végzett kutatásaim eredményeinek, melynek összefoglalását lásd Kecskés D. Gusztáv: *La diplomatie française et la révolution hongroise de 1956*. Sous la direction de Sándor Csernus et Paul Gradwohl. Paris – Budapest – Szeged, Publications de l’Institut hongrois de Paris en collaboration avec École doctorale Espace Européen Contemporain (EEC) de l’Université Paris III Sorbonne Nouvelle, 2005 (série Dissertations, vol. III). Magyar változat: *Franciaország és a magyar forradalom, 1956*. Budapest, História-MTA Történettudományi Intézete, 2007. 317 p. (História Könyvtár, Monográfiák, n° 22)

² *Histoire générale de la presse française*. Sous la direction de Claude Bellanger, Jacques Godechot, Pierre Guiral et Fernand Terrou. Tome IV. De 1940 à 1958. Paris, PUF, 1975. 232.

³ Uo. 235-236.

országával is foglalkozott, több ízben megerősítette: soha nem érzekelte, hogy a hivatalos körök bármiféle nyomást gyakoroltak volna rá. Nem próbálták „orientálni” őt elemzéseinek elkészítése során sem.⁴

Noha a nagy francia napilapok a válság idejére küldtek tudósítókat Magyarországra, az AFP nagyon fontos információs forrást jelentett az egész francia sajtó számára. Az ügynökség nem csak két budapesti tudósítójától – Gaston Fournier-től és Pierre Frédéric-től – kapott rendszeresen értesüléseket a magyar forradalomról. Más fővárosokban székelő munkatársai, főként a bécsi, a belgrádi, a londoni, a washingtoni és a New York-i tudósítók is fontos információgyűjtő munkát végeztek. A párizsi szakértők, a dokumentumokon szereplő formulával élve: „a magyarországi események menetét szorosan követő párizsi megfigyelők”, mindenekelőtt Fejtő Ferenc pedig helytálló elemzéseket írtak, amelyek azután a sajtó széles köreiben elterjedtek.⁵ 1956. október 24-én ezek a „megfigyelők” helyesen állították, hogy a lengyel párt liberális szárnyának győzelme sietette a magyar események fejlődését, és hogy a Petőfi Kör kommunista értelmisége a politikai követelések megfogalmazásával nagy szerepet játszott a közvélemény formálásában.⁶ Október 26-án e szakértők úgy vélekedtek, az események már jelentősen túlhaladták Nagy Imre kísérletét, hogy a kommunista rendszert annak titóista irányban történő átalakításával megmentse. Úgy találták ugyanakkor, hogy a magyar kormányfő nyugalomra felhívó nyilatkozatai őszinték és valóban békülékenyek.⁷ November 1-jén az AFP belgrádi tudósítója hiteles forrásokból arról értesült, hogy szovjet csapaterősítések érkeztek Magyarországra.⁸ November 2-án a francia hírügynökség egyik budapesti tudósítója pedig azt táviratozta, hogy a Szovjet Hadsereg egységei bekerítették a magyar fővárost, Nagy Imre tekintélye viszont megerősödött az országban.⁹ A szovjet represszió megindulása után Fejtő Ferenc és kollégái szintén helyes következtetésekre jutottak: „Két hét óta a szovjet vezetők az előtt a választás előtt állnak, hogy brutálisan leverjék-e a magyar felkelést, példát statuálva ezáltal minden csatlós állam előtt, amely hajlana a Varsói Szerződésből való kilépésre – vagy átengedjék Magyarország területét, amivel viszont a szovjet birodalom összes széthúzó erőit bátorítanak. [...] Úgy tűnik, hogy a szovjetek választása teljes fordulatot jelez a Kremlben, ahol a ’mérsékelt szárny’, Anasztasz Mikojannal az élen, az utóbbi napokban számos erőfeszítést tett, hogy olyan megoldást találjon a magyar válságra, amely lehetővé teszi a desztalinizáció és

⁴ Fejtő Ferenc felszólalása: *Les intellectuels et l'opinion publique en France face à la révolution hongroise de 1956* című, 1996. október 17, 18, 19-én a Magyarországi Francia Kulturális Intézetben tartott tudományos konferencia. Francia nyelvű jegyzőkönyvét és annak magyar fordítását Csapodi Csaba készítette 2000-ben (a kézirat a Francia Kulturális Intézet „Médiathèque”-jében van elhelyezve). 192. Fejtő Ferenc 2002. február 18-i dátummal számomra küldött elektronikus levelében ugyancsak ezt fejtette ki.

⁵ Ezeket a dokumentumokat az AFP Dokumentációs Osztályán (Service de Documentation) őrzik a *La révolution hongroise „victorieuse”* című dossziében. Nagyon hálás vagyok Fejtő Ferencnek, hogy ajánlásával lehetővé tette számomra ezeknek az iratoknak a tanulmányozását.

⁶ Agence France Presse (Paris) (= AFP): távirat Párizsból, 1956. október 24., 2 óra 13 perc és 3 óra 17 perc. Service de Documentation, Dossier *La révolution hongroise „victorieuse”*.

⁷ Uo. Távirat Párizsból, 1956. október 26., 14 óra 59 perc.

⁸ *A Politika* budapesti tudósítója éppen Nagy Imre irodájában volt, amikor a miniszterelnök telefonon értesült erről. Uo. Távirat Belgrádból, 1956. november 1., 22 óra 33 perc.

⁹ Uo. Távirat Budapestről, 1956. november 2., 14 óra.

a liberalizáció ez év elején megkezdett politikájának megmentését.”¹⁰ Fejtő Ferencnek az AFP-nél végzett, általánosan megbecsült munkája nagy mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a francia sajtó túlnyomó része – a kaotikus magyarországi helyzetből eredő tévedéseket leszámítva – lényegében az igazságnak megfelelő értesüléseket és magyarázatokat közölhetett.

Az értelmiségi

Sztálin halála után Fejtő természetesen különös figyelemmel követte a desztalinizáció fejleményeit a szovjet tömbben, ezen belül is a lengyelországi és magyarországi ellenzéki mozgalmak fejlődését 1956 nyarán. A Kelet-Európában végbemenő változásoknak köszönhetően október elején meghívást kapott a magyar PEN Klubtól. Nem volt tehát többé *persona non grata* Magyarországon. Kilenc évi távollét után Fejtő szeretett volna Magyarországra utazni, de az *Agence France-Presse* vezetői úgy vélték, hogy a Közép-Európában egyre növekvő destabilizáció Párizsban teszi őt nélkülözhetetlenné. Ezekben a lázas napokban így ír: „Számomra rendkívül intenzív munkaszakasz kezdődött. Majd jött a robbanás az október 23-áról 24-ére virradó éjszakán. A hírügynökség számára írt kommentárjaim mellett, amelyeket a Budapestről kapott táviratok és telefonok alapján állítottam össze, én voltam a felkelés krónikása a France-Observateur-nél is, és lázasan készítettem elő... az Editions Horay-nek egy könyvet a *Magyar tragédiáról*. Azonosultam a magyar ügygel, ahogy hét évvel korábban is azonosultam a budapesti per áldozataival. Az érzés, hogy igaz ügyet védhetek, szárnyakat adott.”¹¹ November 4-én reggel, azon a napon, amelyen a szovjetek eltiporják a magyar felkelést, Fejtő előadást tart a magyar eseményekről az *Esprit* című folyóirat éves kongresszusán. Noha az 1932-ben alapított folyóirat kereszténynek vallotta magát, a perszonalizmus filozófiája, a munkásosztály szakralizálása és a háború óta a Szovjetunió iránt meglévő *a priori* jóindulata révén közel állt a Francia Kommunista Párthoz.¹² Ezért aztán Fejtő Ferenc, amikor előadta a saját felfogását a magyarországi eseményekről, hallgatói számára és későbbi publikációiban is – „a polgári sajtó ujjongását” ellensúlyozandó – szándékosan kiemelte a munkástanácsok jelentőségét a felkelés második szakaszában. „Kicsit eltúloztam a forradalom proletár jellegét... noha az mindenekelőtt demokratikus és nemzeti felkelés volt a rendőrállam és az idegen megszállás ellen”, vallotta be később.¹³

Fejtő meg akarta győzni a francia értelmiséget, amely többségében a Szovjetunió és általában a kommunizmus iránt illúziókat tápláló baloldalhoz tartozott, és be akarta bizonyítani, hogy a magyar forradalom igaz ügyet szolgál:

¹⁰ Uo. Távirat Párizsból, 1956. november 4., 10 óra 49 perc

¹¹ Fejtő, François: *Mémoire. De Budapest à Paris*. Paris, Calmann-Lévy, 1986. pp. 244-245. Fejtő itt az *Esprit*-ben 1949-ben megjelent „L'affaire Rajk est une affaire Dreyfus internationale” című cikkére céloz, amelyben leleplezi a népi demokráciákban ekkortájt szervezett látványos kirakatperekét.

¹² Vö.: *Dictionnaire des intellectuels français. Les personnes. Les lieux. Les moments*. Sous la direction de Jacques Julliard et Michel Winock. Paris, Seuil, 1996. 448-449, 812-814. A „proletariátus musztifikálásáról”, amit az *Esprit* hajtott végre, lásd: Winock, Michel: *Histoire politique de la revue „Esprit”, 1930–1950*. Paris, Seuil, 1975. 355-358.

¹³ Uo. 245

„Arról volt szó, hogy az ártatlanságát kellett hangoztatni annak a népnek, amelyet azzal vádoltak, hogy javíthatatlan fasiszta, ellenforradalmár, antiszocialista”, írta emlékirataiban.¹⁴ Intellektuális harca során arra törekedett, hogy közvetlenül eljusson a kiemelkedő személyiségekhez. Emlékezete szerint semmiféle nehézséget nem okozott neki, hogy meggyőzze Albert Camus-t a magyar felkelés legitimitásáról és tisztaságáról. Viszont úgy látta, némi ellenállásra talál ez ügyben Jean-Paul Sarte-nál, akit pedig nagyon fontosnak tartott, hiszen nagy tábora volt a szellemi életben. Fejtő tehát apró ravaszághoz folyamodott, amelyet így mesél el: „...a magyarországi szovjet intervenciót követő napon felhívott Gajewsky a lengyel nagykövetségről, akihez régóta baráti szálak fűztek. Közölte velem, hogy Kornecki, a lengyel kommunista párt lapja, a Trybuna Ludu budapesti tudósítója, aki végigkísérte a forradalom minden szakaszát, egészen a megszállásig, átutazóban Párizsban van, és szeretne velem beszélni. Mivel úgy gondoltam, hogy Sartre-t érdekelheti egy olyan újságíró beszámolója a magyarországi eseményekről, akinek pártatlansága »minden gyanú felett áll«, meghívtam hozzánk a lengyelekkel együtt. [...] Három vagy négy órán keresztül hallgattuk Kornecki beszámolóját mindarról, amit látott és tudott. Észrevettem, hogy Sartre mélyen meg van rendülve. Végül így szólt hozzám: «Mit tehetek önökért, hogyan bizonyítsam a szolidaritásomat?» Azt feleltem: mivel előre sejtettem, mi történhet Magyarországon, írtam egy könyvet a demokratizálódási mozgalomról, amely 1953 óta jelen van az országban, s a könyvet hamarosan megjelentetem *A magyar tragédia* címmel. Mondtam neki, nagyon meg lennék hatva, ha volna olyan kedves, hogy előszót ír hozzá. Beleegyezett, és hozzátette, szeretne megkérni, hogy folyóirata, a *Les Temps Modernes* számára készítsek egy különszámot a magyar értelmiségiek felkeléséről. Már másnap nyilvánosan állást foglalt, elítélte a szovjet katonai beavatkozást, nekem pedig elküldte a megígért előszót.”¹⁵

A francia külügyminiszter, Christian Pineau közvetlen munkatársa, Jean-Marie Mérillon beszámolója szerint a Quai d'Orsay figyelmesen követte a hírügynökségek által 1956-ban begyűjtött információkat, főként a válság pillanatában, mert a szokásos diplomáciai információs csatornák túl lassúnak bizonyultak.¹⁶ Fejtő Ferenc egy beszélgetésben azt mondta, hogy akkoriban szoros együttműködés volt a külügyminisztérium és az AFP közt, amelynek budapesti és másutt dolgozó tudósítói, mint fentebb említettem, táviratok tömegét küldték a magyar forradalmi eseményekről.¹⁷

¹⁴ Uo. 245-246.

¹⁵ 1956. *Le commencement de la fin*. Actes du colloque „BUDAPEST 1956-1996” tenu à Paris, au Palais du Luxembourg, le 28 et le 29 octobre 1996. Paris, Association pour la Communauté Culturelle Européenne. 1997. 62-63.

¹⁶ Interjú Jean-Marie Mérillon-nal, 1956-os Intézet.

¹⁷ Interjú Fejtő Ferencsel, 1956-os Intézet.